Erfgoedrapport Breda 88

Breda Heusdenhoutseweg 32

Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven

drs. T.H.L. Hos
ing. N.J.W. van der Feest MA

Gemeente Breda

COLOFON

Titel: Heusdenhoutseweg 32
Erfgoedrapport Breda 88

Auteurs: ing. N.J.W. van der Feest MA, drs. T.H.L. Hos
Kaarten: L. de Jonge MA
Eindredactie en autorisatie: drs. F.J.C. Peters

Veldwerk en uitwerking: ing. N.J.W. van der Feest MA, drs. T.H.L. Hos
Senior archeoloog: drs T.H.L. Hos

ISSN: 2210-9552

© Gemeente Breda, 2012

Gemeente Breda

Directie Ontwikkeling
Afdeling Ruimte
Postbus 90156
4800 RH Breda

Breda Heusdenhoutse-weg 32

Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven

drs. T.H.L. Hos
ing. N.J.W. van der Feest MA

Samenvatting

In opdracht van Van Helden Vastgoed B.V. hebben Aeres Milieu en de gemeente Breda afdeling Ruimte een inventariserend onderzoek in de vorm van proefsleuven uitgevoerd op de locatie Heusdenhoutseweg 32. Op het terrein staat bebouwing met daaromheen een betegeld pleintje. Op een deel van dit pleintje is een proefsleuf gegraven.

Aanleiding voor het onderzoek is de voorgenomen bouw van een gezondheidscentrum in het plangebied. Aangezien bij de sloop van het huidige pand en de bouw van het nieuwe de grondwerkzaamheden dieper zullen reiken dan 30 centimeter onder maaiveld en het plangebied gelegen is in een zone met hoge verwachting bestaat de kans dat archeologische waarden bij de werkzaamheden vernietigd kunnen worden. Hierom is besloten om in het plangebied een proefsleuvenonderzoek uit te voeren teneinde het gebied te waarderen op archeologische waarden.

Tijdens het graven van de proefsleuf bleek dat de ondergrond tot in het dekzand (C-Horizont) zwaar verstoord was, vermoedelijk bij de bouw van het huidige pand in 1922. De A- en de B- horizont zijn volledig verdwenen, evenals de top van het dekzand. In het plangebied is alleen nog het oude dekzand aanwezig. Bovenop dit dekzandpakket ligt een ophogingslaag. Hierin zijn de fundamenten gevonden van een 20e eeuwse aanbouw van het huidige pand. Deze fundamenten kunnen als niet behoudenswaardig aangemerkt worden. Hierom adviseren Aeres Milieu en de gemeente Breda afdeling Ruimte geen vervolgonderzoek.

Inhoudsopgave

1 Inleiding- 11

2 ligging en aard van het terrein- 13

3 landschappelijke gegevens en historische context- 15

4 archeologische achtergronden- 17

5 doelstelling- 19

6 werkwijze- 25

7 resultaten- 27

8 conclusie- 29

9 waardering en aanbeveling- 31

10 literatuur- 33

Bijlage 1: sporenlijst- 35

Bijlage 2: vondstenlijst- 36

Bijlage 3: aardewerkdeterminatietabel- 37

Bijlage 4: allesporenkaart werkput 1 vlak 1- 38

Bijlage 5: allesporenkaart werkput 1 vlak 2- 39

Bijlage 6: Onderzoek Heemkundekring Paulus van Daesdonk- 40

1 INLEIDING

In opdracht van Van Helden Vastgoed B.V. hebben Aeres Milieu en de gemeente Breda afdeling Ruimte een inventariserend veldonderzoek in de vorm van proefsleuven uitgevoerd op de locatie Heusdenhoutseweg 32. Op het terrein staat bebouwing met daaromheen een betegeld pleintje. Op een deel van dit pleintje is een proefsleuf gegraven.Aanleiding voor het onderzoek is de voorgenomen bouw van een gezondheidscentrum in het plangebied. Aangezien bij de sloop van het huidige pand en de bouw van het nieuwe de grondwerkzaamheden dieper zullen reiken dan 30 centimeter onder maaiveld en het plangebied gelegen is in een zone met hoge verwachting bestaat de kans dat archeologische waarden bij de werkzaamheden vernietigd kunnen worden. Hierom is besloten om in het plangebied een proefsleuvenonderzoek uit te voeren teneinde het gebied te waarderen op archeologische waarden.

Op dit moment is voor het plangebied nog geen gunstig selectiebesluit afgegeven en daarom is een aanlegvergunning verplicht. Voor het verkrijgen van deze aanlegvergunning is het verplicht het in het bijbehorende PvE omschreven onderzoek te hebben uitgevoerd.

Het veldwerk is uitgevoerd conform de richtlijnen van het Programma van Eisen (PvE) nummer 2012-06 extern, opgesteld door Ing. N.J.W. van der Feest MA en Drs. F.J.C. Peters, senior KNA-archeoloog van de Afdeling Ruimte, directie Ontwikkeling.[1]

Adminstratieve gegevens

Provincie Noord Brabant
Gemeente Breda
Plaats Breda
Toponiem Heusdenhoutseweg 32
Objectcode BR-332-12
Noord-coördinaten 115.654 / 400.232, 115.704 / 400.253
Zuid-coördinaten 115.660 / 400.188, 115.715 / 400.203
Kaartblad 44 D
Onderzoeksmeldingsnummer 53295
Opdrachtgever Van Helden vastgoed BV
Bevoegd gezag Gemeente Breda, drs. Erik Peters
Uitvoerder Aeres milieu en Gemeente Breda, Afdeling Ruimte
Sr. Archeoloog drs. Tom Hos
Veldarcheoloog Ing. Nico van der Feest MA

2 LIGGING EN AARD VAN HET TERREIN

Het plangebied ligt in het centrum van de oude dorpskern van Heusdenhout en net ten westen van het centrum van Breda. Het heeft een oppervlakte van 800 m². In het plangebied is bebouwing aanwezig en een bestraat pleintje (perceelnummer 2395). Het perceel wordt omgeven door de straten Heusdenhoutseweg, Kapelstraat en de Heerbaan (afbeelding 1).

Afb. 1.
Plangebied op luchtfoto

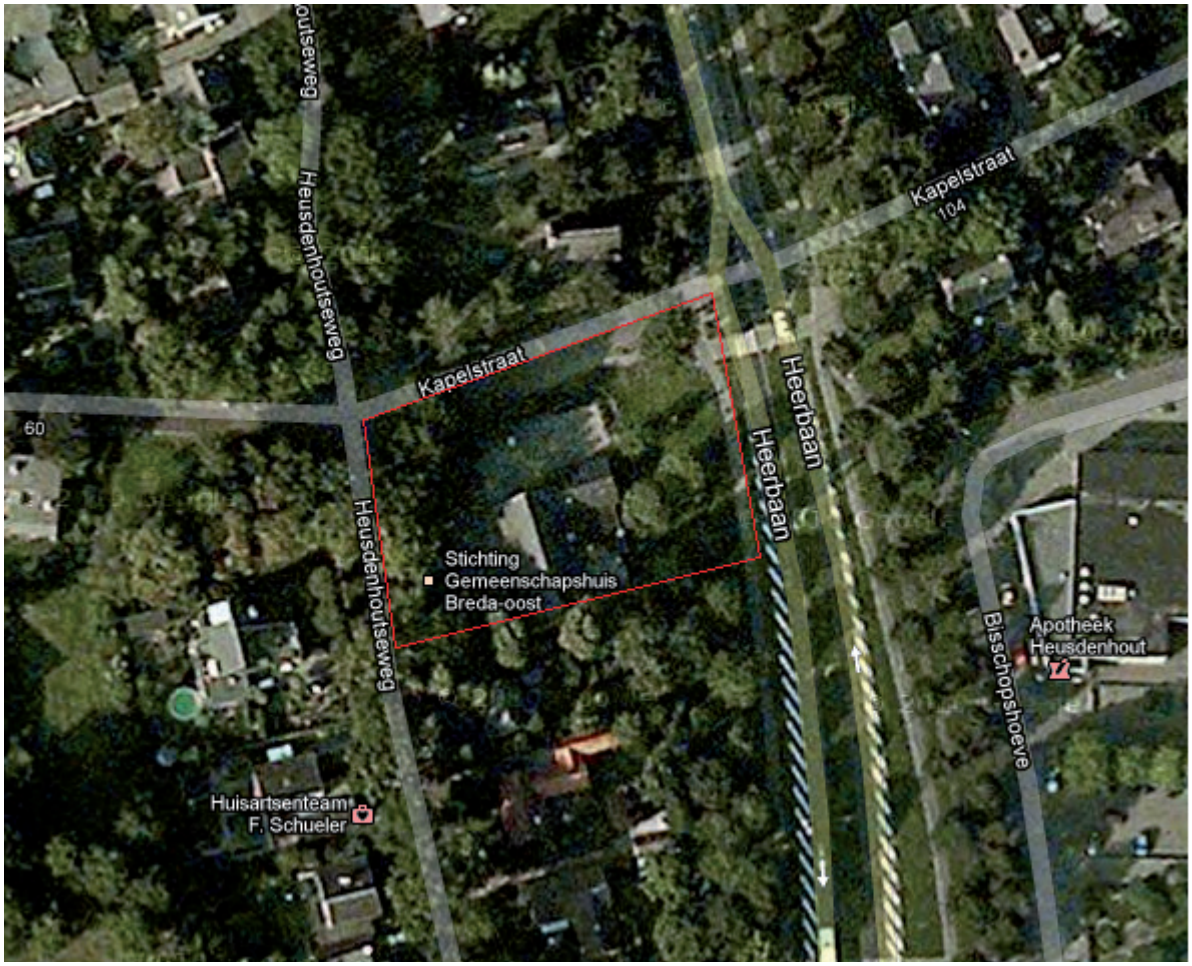

3 LANDSCHAPPELIJKE GEGEVENS EN HISTORISCHE CONTEXT

3.1 Fysiek-landschappelijke, geologische, geomorfologische en bodemkundige kenmerken

Geomorfologisch gezien ligt het plangebied binnen de bebouwde kom van Breda, hierdoor zijn de gegevens beperkt. Echter door middel van extrapolatie kan worden gesteld dat het plangebied is gelegen in een zone van terrasafzettingswelingen of terrasafzettingsvlakte bedekt met dekzand. In de omgeving van het plangebied is ook een dalvormige laagte aanwezig. Vermoedelijk betreft het hier een voormalige beekloop van De Loop of Watervliet. Deze dalvormige laagte loopt mogelijkerwijs door of direct langs het plangebied. Het fysische landschap kan worden omschreven als een lage dekzandrug, direct ten zuiden van, grenzend aan, de Duinrug van Heusdenhout. Ook de informatie over de bodem is beperkt door de ligging binnen de bebouwde kom. Zoals in veel delen van het zandlandschap bestaat de mogelijkheid dat in het plangebied veld- of laarpodzolgronden voorkomen. Deze kunnen zich onder invloed van menselijk handelen ontwikkelen tot een hoge zwarte enkeerdgrond. Hoge zwarte enkeerdgronden komen ook in de directe omgeving en vermoedelijk ter plaatse van het plangebied voor. De aanwezigheid van de dalvormige laagte is voldoende aanleiding om ook beekdalgronden niet uit te sluiten.

3.2 Cultuurlandschappelijke en historisch-geografische kenmerken

Het plangebied wordt aan de westzijde begrensd door de Heerbaan, deze weg heeft een historisch belang, daar het de doorgaande weg was in de richting van Geertruidenberg. Aan de oostzijde van de Heerbaan (en het plangebied) is het landgoed ‘mijn rust’ gesitueerd. Dit huis met twee hoeven werd echter na 1850 gesloopt. De Heerbaan kruist ter hoogte van de kapel, gelegen aan de overzijde van de kapelstraat, eerder genoemde Duinrug van Heusdenhout. Ten noorden grenst het plangebied aan het militaire kamp ‘op Bergschot’. Activiteiten van deze locatie uit de Tachtigjarige Oorlog kunnen mogelijk hun neerslag hebben binnen het plangebied. Het plangebied zelf is gelegen op de akker van Heusdenhout. Binnen de akkers is over de loop van jaren een cultuurdek ontstaan door het aanvoeren van humeus materiaal. Dit heeft tot gevolg dat er mogelijk een beschermende laag is ontstaan welke de potentiele archeologische resten van de middeleeuwen en eerder afdekt.

3.3 Bouwhistorische context

Er is geen specifieke bouwhistorische context aanwezig, op de locatie ligt een schoolgebouw uit 1922.[2] In de jaren ’50 en ’60 hebben er diverse verbouwingen en uitbreidingen plaatsgevonden. Hoewel het schoolgebouw, nu gemeenschapshuis, geen status als monument of behoudbaar pand heeft, heeft de initiatiefnemer besloten een muur van het schoolgebouw op te nemen in de nieuwe bouw.

4 ARCHEOLOGISCHE ACHTERGRONDEN

Het plangebied ligt in een zogenaamde gradiënt zone. Dit houdt in dat het plangebied is gelegen op een overgang van de hoger gelegen droge zone, gevormd door de Duinrug van Heusdenhout naar een lager gelegen beekdal van vermoedelijk De Loop of Watervliet. Dit waren bij uitstek geschikte zones voor de bewoning in de late prehistorie. Een dergelijke situatie doet zich op enige afstand naar het noordoosten ook voor, daar is een vuursteenvindplaats aangetroffen uit het paleolithicum – mesolithicum (AMK-nr. 4.885). De vestiging van de latere nederzetting Heusdenhout is dan ook niet verwonderlijk. Hoewel het gebied pas in 1303, voor zover bekend, voor het eerst vermeld wordt onder zijn huidige naam, kan niet worden uitgesloten dat er in de voorgaande perioden ook bewoning in de omgeving is geweest.[3]

Afb. 2.
Onderzoeksmeldingen, Vondstmeldingen, Waarnemingen en Archeologische Monumenten uit Archis in de omgeving van het plangebied (53295)[4]

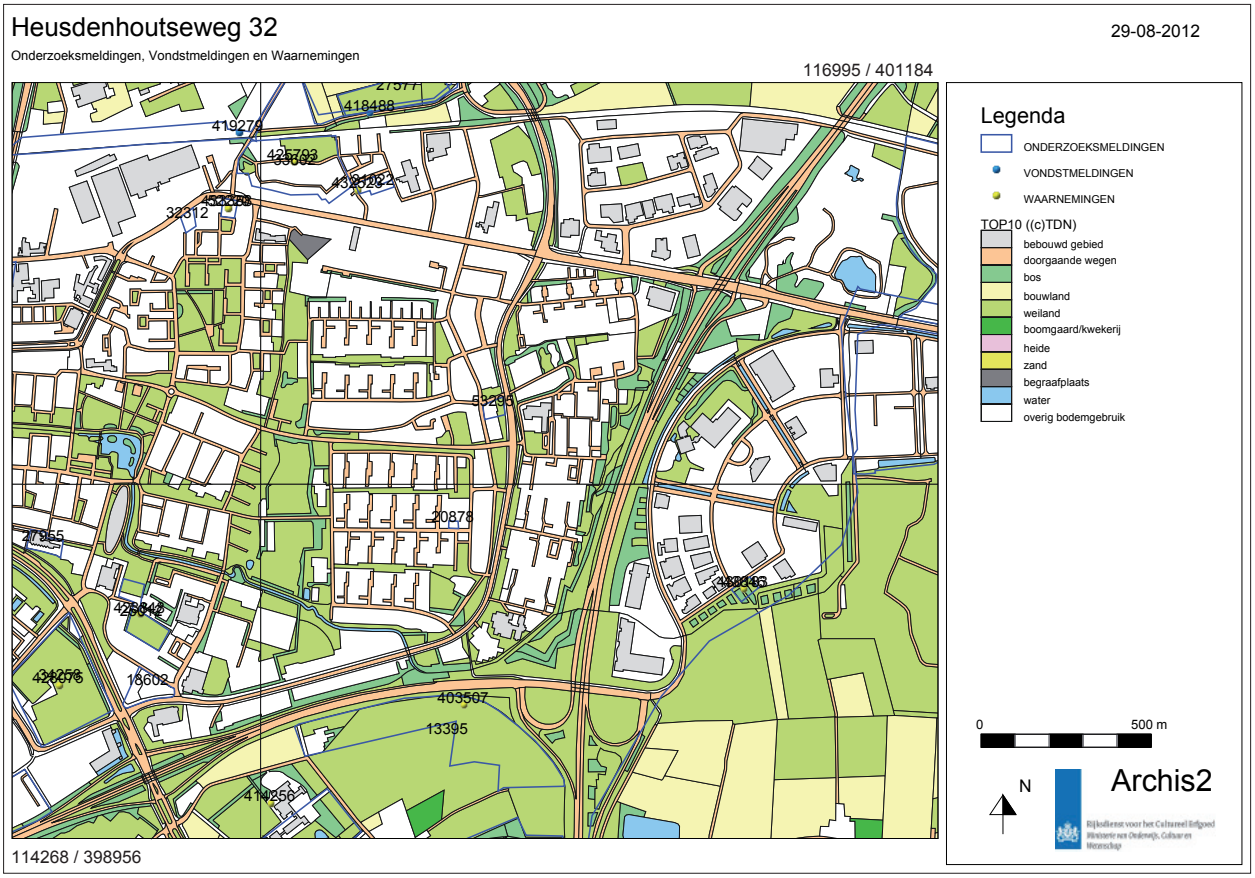

5 DOELSTELLING

Archeologisch onderzoek in West-Brabant is tot voor kort vrijwel uitsluitend gericht geweest op de ontwikkeling van de laatmiddeleeuwse stadskernen.
Onderzoek naar de plattelandsbewoning uit het verleden is pas sinds 1995 van de grond gekomen. Ten westen van Breda is sinds 1998 archeologisch onderzoek uitgevoerd waarbij de bewoning in relatie tot het landschap centraal staat. Er wordt gekeken naar nederzettingsdynamiek en het ontstaan van het cultuurlandschap.

In de omgeving van Breda kunnen archeologische sporen en vondsten worden aangetroffen uit het paleolithicum tot en met het neolithicum, maar deze worden niet op grote schaal aangetroffen.

Archeologisch onderzoek in de nabije omgeving heeft uitgewezen dat het dekzandlandschap van Breda-West vanaf de bronstijd (circa 2000 v.Chr.) vrij intensief bewoond is geweest. Hierbij is tevens een nieuw beeld ontstaan van de bewoning in de ijzertijd (500 v. Chr. tot begin van de jaartelling), Romeinse tijd (begin van de jaartelling tot circa 400 na Chr.) en vroege middeleeuwen (450-1050 na Chr.). Achterliggend doel van het onderzoek is het zo compleet mogelijk onderzoeken van enkele dekzandruggen in het landschap waardoor een duidelijk beeld gevormd kan worden van de bewoningsgeschiedenis, de ontwikkeling van de bewoning in de regio en het gebruik van de ruimte in al zijn aspecten op deze landschappelijke eenheden.

In de late middeleeuwen en nieuwe tijd neemt de hoeveelheid activiteiten – en de archeologische overblijfselen daarvan – toe. Voor de gemeente Breda zijn naast de sporen uit de bronstijd tot en met de vroege middeleeuwen ook de sporen uit de late middeleeuwen (de periode van stadsontwikkeling), de sporen verbonden aan de Nassaus en de sporen uit de Spaanse tijd van groot belang.

Het landschap waarin de mensen gedurende de bewoningsperiode woonden is op diverse wijzen ingericht en gebruikt. De nalatenschap van deze inrichting en het gebruik daarvan geeft ons weer de mogelijkheid inzicht te krijgen in het leef- en denkpatroon van de bewoners gedurende de late prehistorie en de middeleeuwen. De vraagstellingen bij dit thema beslaan een breed geheel, van nederzetting tot begravingen. Het doel is een beeld te creëren van het leven in de regio Breda. De aandacht bij het onderzoek naar het natuurlijke landschap is met name gericht op de niet door de mens beïnvloede omgeving c.q. die aspecten van de natuur die uiteindelijk het menselijk handelen hebben beïnvloed.

Bij dit onderzoeksthema staat de ontstaanswijze van het gebied centraal. Er kan namelijk naast de landschappelijke ligging van de vindplaatsen ook een beeld verkregen worden van de ruimere regio.

De volgende gebiedsspecifieke onderzoeksvragen zijn geformuleerd, die aan de hand van de resultaten van het inventariserend veldonderzoek beantwoord zouden moeten kunnen worden:

- Kan de aanwezigheid van De Loop of Watervliet worden aangetoond? Zo ja, wat is de conserveringstoestant, diepteligging en oriëntatie van de beekloop?
- Hoe is de bodemopbouw in het gebied (tevens eventueel door middel van boringen in kaart te brengen)?
- Zijn er sporen uit het paleolithicum/mesolithicum aanwezig?
- Zijn er sporen uit (het neolithicum,) de bronstijd, ijzertijd of Romeinse tijd aanwezig?
- Zijn er sporen van ontginning aanwezig?
- Is er sprake van een esdek en wat is de ontwikkeling en datering hiervan?
- Zijn er sporen die wijzen op middeleeuwse oorsprong van de bewoning?
- Zijn er sporen van oudere infrastructuur aanwezig?
- Is er bebouwing aanwezig?
- Zijn er aanwijzingen voor activiteiten uit de Spaanse tijd? Zijn er sporen van een legerkamp, of omwalling?
- Zijn er nog andere (bewonings)sporen?
- Wat is de aard, omvang (begrenzing vaststellen), datering, context, gaafheid, kwaliteit van de aangetroffen sporen?
- Wat is de waarde van de aangetroffen sporen?

Naast deze gebiedsspecifieke onderzoeksvragen dient aandacht te worden besteed aan onderstaande onderzoeksthema's en vraagstellingen die vanuit het totale archeologisch onderzoek in Breda-West zijn vertaald.

Het onderzoek betreft een proefsleuvenonderzoek (IVO-P) ter plaatse van de voorgenomen zone met bodemingrepen. Bij het onderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen richtinggevend:

Landschap

- Hoe zag de paleogeografie er uit? Wat is de geomorfologische achtergrond van het huidige landschap? Wat is de hydrologische ontwikkeling in het gebied?
- Welke ontwikkelingen van het landschap en het milieu vonden gedurende deze periode plaats en welke invloeden hadden deze op het leefmilieu van de mens?

Bodem

- Tot op heden bestaat nog geen compleet beeld van de bodemopbouw in het centrum van Breda. Dit is onder andere het gevolg van het feit dat in de loop van de late middeleeuwen de mens op grote schaal het natuurlijk landschap heeft aangepast door middel van ophogingen. Enerzijds lijkt het landschap een

belangrijke rol gespeeld te hebben bij het uitkiezen van de oudste nederzettingskern van Breda, anderzijds heeft men aan het eind van de 13e eeuw en het begin van de 14e eeuw op grote schaal de natuurlijke loop van de Mark teruggedrongen ten behoeve van uitbreiding en verdichting van de middeleeuwse kern. Ook bij de aanleg van de stadsverdediging lijkt het reliëf en landschap een belangrijke rol gespeeld te hebben. Informatie over de exacte wisselwerking tussen het natuurlijk landschap en de ontwikkeling en inrichting ligt op veel plaatsen in het bodemarchief opgeslagen.

- Archeologisch onderzoek naar het gebruik en de functie van beekdalen in het verleden heeft tot nu toe op kleine schaal plaats gevonden. Om beter inzicht te verkrijgen in de relatie en interactie tussen mens en beekdalen is het van belang de bodemopbouw en processen van bodemvorming in beekdalen beter in kaart te brengen.
- De hoger gelegen dekzandruggen zijn van oudsher geliefde plaatsen voor de mens om zich te vestigen. De ontwikkeling van cultuurlagen en esdekken is een belangrijk onderdeel van het archeologisch onderzoek. Op basis van deze ontwikkelingen kan een beter inzicht worden verkregen in het gebruik, de functie en betekenis van het landschap voor de mens.
- In Breda komen niet alleen pleistocene zandgronden voor die worden aangeduid als het Hoge, in het noordelijke deel van Breda komen holocene afzettingen voor, het Lage. In dit deel van Breda komen moeren (veengebieden), dalletjes, dijken, beemden en donken voor. Vooral de beemden zijn een kenmerkend onderdeel van het Lage en werden als grasland werden in het verleden extensief gebruikt als hooilanden en voor het weiden van vee. De functie van en de relatie tussen het Lage en de mens is nog niet intensief onderzocht.

Flora/fauna

- Wat was de aard van de begroeiing van het landschap gedurende de periode late prehistorie tot en met de middeleeuwen en welke invloeden had deze op de leefwijze van de mens?
- Welke wilde dieren kwamen in de vrije natuur in de omgeving van de nederzetting voor, zowel op het land als in het water en welke invloed hadden deze op de leefwijze van de mens?
- Welke gedomesticeerde dieren kwamen in de omgeving van de nederzetting voor, zowel op het land als in het water en welke invloed hadden deze op de leefwijze van de mens?
- het verkrijgen van informatie over de lange termijnontwikkeling van de vegetatie in de regio; de verhouding tussen de gebruikte en niet-gebruikte ruimte; de agrarische economie; de voedseleconomie; het gebruik van ruimte in huizen en op erven.

Bewoning / Nederzetting

- Zijn er nederzettingssporen op het terrein aanwezig en welke datering hebben zij?

- Hoe is de bewoning gestructureerd – losse erven of geconcentreerde bewoning? Is het mogelijk complete erven op dit terrein uit enige periode te onderzoeken?
- Wat is de verklaring voor de locatiekeuze ten opzichte van het 'natuurlijke' landschap en indien mogelijk het cultuurlandschap?
- Welke relatie is er te leggen tussen eventueel in tijd opvolgende elementen in het landschap (bv nederzettingssporen en begravingen uit uiteenlopende perioden)?
- Is er een koppeling mogelijk tussen de archeologische en de historische gegevens en archieven en welke relevantie of betekenis heeft dit?
- Welke dieren (gedomesticeerd en wild) kwamen in de nederzetting zelf of in de omgeving daarvan voor, zowel op het land als in het water, wat was de aard van de relatie van de mens met deze dieren en welke invloed hadden deze op de leefwijze van de mens ter plaatse van de archeologische vindplaats?

Verkaveling

- Zijn er sporen van verkaveling in het terrein, en zo ja wat is de aard en de wijze van aanleg van de verkaveling (sloten, greppels, afrastering, etc.)?
- Wat is de vorm van de verkaveling en omvang van de omgrensde percelen, zowel binnen als buiten een eventuele nederzetting?
- Welke relatie is er te leggen tussen de perceelgrenzen en de vroegste kadasterkaarten?
- Waarvoor zijn de kavels gebruikt?

Infrastructuur

- Komen er in het gebied sporen van paden, wegen en voorden voor en welke relatie hebben deze tot het onderzoeksgebied?
- Komen er in het gebied waterbeheerstructuren voor zoals dijken, gemalen, stuwen en (afwatering)sloten en welke relatie hebben deze tot het onderzoeksgebied?
- Wat is de relatie tussen de gebouwen en de diverse elementen van de infrastructuur?
- Wat is de relatie tussen de vormen van infrastructuur en de historische gegevens over paden en wegen?

Vestingbouw

- Zijn in het onderzoeksgebied sporen van vestingbouw of linies (onverstoord) aanwezig?
- Welke fasen uit de vestingbouw zijn op het terrein aanwezig?
- Zijn de sporen van vestingbouw te koppelen aan de vestingkaarten (uitgave gemeente Breda 2008)?

Complextype/Ensemble

- Hoe kan de locatie beschreven worden in termen van ensembles van sporentypen en -clusters? Het gaat erom ensembles te typeren opgebouwd vanuit de

meest enkelvoudige vorm tot de meest samengestelde vorm. Deze getypeerde (representatieve of juist uitzonderlijke) ensembles hebben de functie van bouwsteen in de beschrijving van de aard van het gehele complextype.

- Het verkrijgen van inzicht in de lange termijnontwikkeling van de bewoning in de regio en daaraan gerelateerd het gebruik van de ruimte.
- Inzicht krijgen in de begrenzing en het karakter van de bewoningssporen; inzicht krijgen in de ruimtelijke en chronologische relatie tussen bewoningssporen uit verschillende perioden; vraagstukken omtrent continuïteit en discontinuïteit in bewoning beantwoorden; inzicht krijgen in de functie en het gebruik van zones in het landschap, bijvoorbeeld de situering van "site" en "off-site", nederzetting en grafvelden, dekzandrug en beekdal.

Op basis van het inventariserende veldonderzoek dient uitspraak te worden gedaan over de eventuele aanwezigheid van archeologische relicten in het plangebied. Daarbij dient voldoende inzicht te worden gegeven in de inhoudelijke en fysieke kwaliteit van de mogelijk aanwezige bewoningssporen op de betreffende locatie (aard, ouderdom, omvang, gaafheid, conservering) teneinde tot een waardestelling te kunnen komen, op basis waarvan vervolgens een selectieadvies opgesteld wordt. In dit advies kunnen maatregelen voor vervolgonderzoek en eventueel behoud worden opgenomen. Het definitieve selectiebesluit is voorbehouden aan het bevoegd gezag, de Afdeling Ruimte van de gemeente Breda.

6 WERKWIJZE

Het veldwerk is uitgevoerd door medewerkers van Aeres Milieu en de gemeente Breda afdeling Ruimte op 27 augustus 2012. Er is één proefsleuf gegraven met een totale oppervlakte van circa 100 m². Dit zorgt voor een dekkingsgraad van 12,5%.

De proefsleuf is gegraven door een kraanmachinist van de firma Coremans met ruime ervaring op de zandgronden. Met een gladde bak is laagsgewijs verdiept. Er zijn twee vlakken aangelegd. Vlak 1 is aangelegd op een diepte van 40 centimeter onder maaiveld in een ophogingslaag waarin 20e eeuws muurwerk is aangetroffen. Vlak 2 is aangelegd op een diepte van 125 centimeter onder maaiveld tot net in de C-horizont, het vlak waarop oudere archeologische sporen zichtbaar zouden moeten zijn.

Beide vlakken zijn gefotografeerd en digitaal ingemeten. Om de vijf meter is een hoogtemaat genomen op het vlak en op het maaiveld. Er zijn twee profielkolommen afgestoken en gedocumenteerd teneinde de bodemopbouw in kaart te brengen. Het aangetroffen muurwerk is gedocumenteerd aan de hand van een spoorformulier. Er zijn geen sporen aangetroffen die gecoupeerd hoefden te worden. Tijdens het onderzoek is gewerkt conform het Programma van Eisen en de KNA 3.2.

Afb. 3.
Locatie van de werkputten in het noordelijke deel van het plangebied.

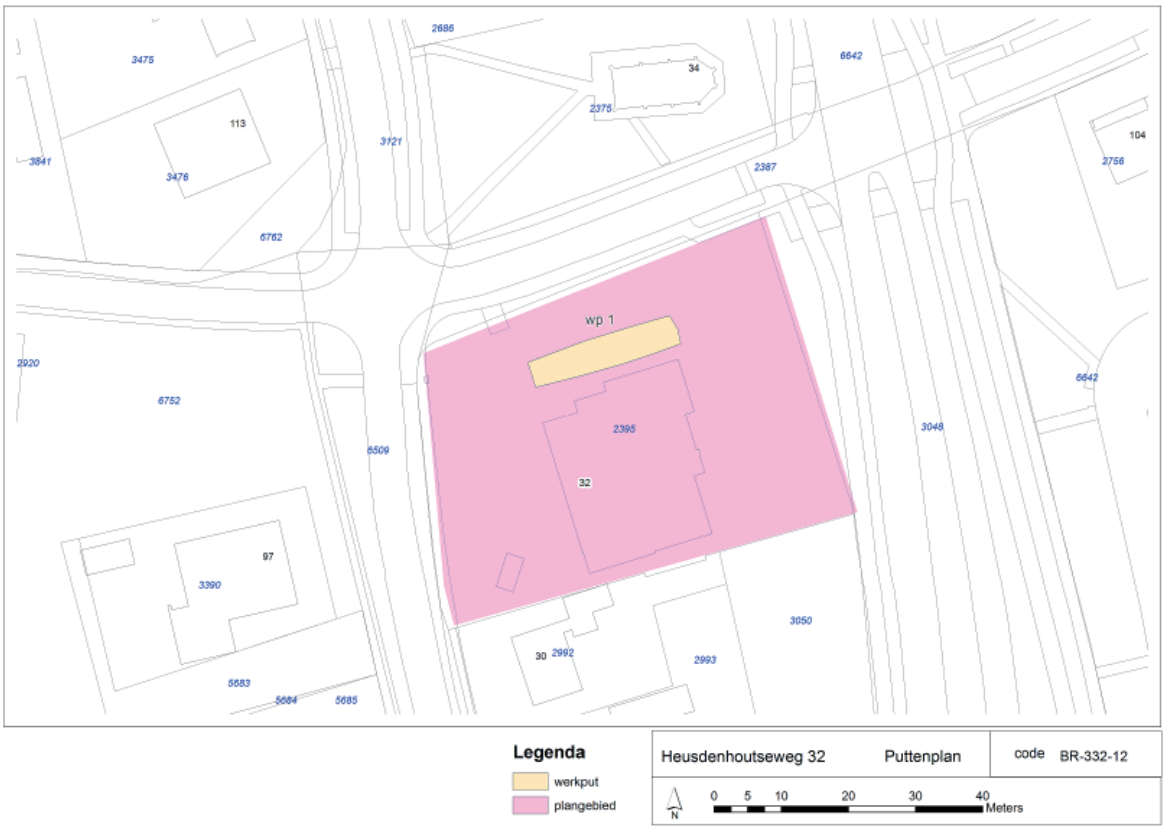

7 RESULTATEN

7.1 Ondergrond en stratigrafie

Tijdens het onderzoek is een studie gedaan naar de opbouw van de bodem in het plangebied. Hieruit blijkt dat de bovengrond bestaat uit een geroerde toplaag (S995) bestaande uit matig grof zand met zandbrokken. De zandbrokken zijn indicatief voor sterke verstoring. Hieronder ligt een pakket ophogingsmateriaal bestaande uit matig siltig matig humeus bruin matig fijn zand (S990). De top van dit pakket ligt op 3,90 m + NAP. De overgang is zeer scherp en hangt vermoedelijk samen met recente activiteiten. Het pakket zelf heeft een geroerd karakter. Hoewel de humeuze aard een aanwijzing is dat dit een oud cultuurdek is, geven de aanwezige zandbrokken en moderne baksteen resten weer dat deze bodem recent (in de twintigste eeuw) is omgezet.

In de hele werkput komt onder dit tweede geroerde pakket een matig siltig geel zand voor (S950), met een top op 2,95 m + NAP. Het zand neemt in oostelijke richting iets toe in grofheid, van matig fijn naar matig grof. Deze laag wordt geïnterpreteerd als C-Horizont. In het zand is een sterke gelaagdheid aanwezig en patronen die duiden op afzetting in een zeer nat milieu (afbeelding 4).

Afb. 4.
Profielkolom 2.

7.2 Sporen en structuren

Er zijn tijdens het inventariserend veldonderzoek twee vlakken aangelegd. In het eerste vlak is muurwerk aangetroffen dat gedateerd kan worden in de 20e eeuw. In het tweede vlak is een afgetopt dekzandpakket aangetroffen waarin geen antropogene sporen aanwezig waren.

Muurwerk S001 en S002

S001 betreft een muur die is aangetroffen 40 centimeter onder maaiveld in vlak 1. De muur is gebouwd in wildverband met rood – gele bakstenen met formaat 21 x 11 x 5 centimeter. Het merendeel van het gebruikt materiaal bestaat uit breuksteen en is gevoegd met cementmortel. De muur is aangetroffen in een L-vorm, waarbij de korte (noord – zuid georiënteerde) zijde 2,5 meter lang is en 34 centimeter dik (1,5 steens). De lange (oost – west georiënteerde) zijde is 4,5 meter lang en 34 centimeter dik en wordt in het westen verstoord door een rioolkolk. De muur is aangetroffen tot op een diepte van 40 centimeter onder maaiveld en heeft een trapfundering (staal) met drie verspringingen (6, 20 en 35 centimeter onder de bovenkant van de muur). Er is geen gebruik gemaakt van een vlijlaag. Onder het muurwerk zijn twee gresbuizen aangetroffen die aangelegd zijn bij de bouw van het nog bestaande pand uit 1922. Vermoedelijk is de aangetroffen muur jonger dan de gresbuizen. S002 is een steunbeer van S001, ligt er koud tegenaan en is op dezelfde wijze opgetrokken als S001.

Afb. 5.
Muur S001 links en steunbeer S002 rechts.

7.3 Vondsten

Tijdens het inventariserend veldonderzoek is er één vondstnummer uitgedeeld aan vijf fragmenten aardewerk (51 gram). Deze vondsten komen uit ophogingslaag S995. Het betreft vijf stuks roodbakkend aardewerk met loodglazuur, waarbij er bij één scherf mangaanoxide is toegevoegd. De scherven kunnen gedateerd worden tussen 1650 – 1950 n. Chr. (NTB- NTC).

8 CONCLUSIE

Tijdens het graven van de proefsleuf bleek dat de ondergrond tot in het dekzand (C-Horizont) zwaar verstoord was. Vermoedelijk is deze verstoring ontstaan bij de bouw en verbouw van het huidige pand in 1922. De A- en de B- horizont zijn volledig verdwenen evenals de top van het dekzand. In het plangebied is alleen nog het oude dekzand aanwezig. Bovenop dit dekzandpakket ligt een ophoging-slaag. Hierin zijn de fundamenten gevonden van een 20e eeuwse aanbouw van het huidige pand.

8.1 Beantwoording onderzoeksvragen

In deze paragraaf zullen de gebiedsspecifieke onderzoeksvragen uit het PvE worden beantwoord. Het bleek niet mogelijk om de algemene onderzoeksvragen te beantwoorden.

Kan de aanwezigheid van De Loop of Watervliet worden aangetoond? Zo ja, wat is de conserveringstoestand, diepteligging en oriëntatie van de beekloop?
Er is geen beekloop aangetroffen.

Hoe is de bodemopbouw in het gebied (tevens eventueel door middel van boringen in kaart te brengen)?
De oorspronkelijke ondergrond is zwaar verstoord, vermoedelijk bij de bouw van het te slopen pand uit 1922. Van de oorspronkelijke ondergrond is alleen het oude dekzandpakket aangetroffen. Het jonge dekzandpakket, de A-, E- en B-Horizont en een eventueel esdek zijn niet meer als zodanig te herkennen. Hiervoor in der plaats ligt een 1,20 meter dik ophogingspakket.

Zijn er sporen uit het paleolithicum/mesolithicum aanwezig?
Er zijn geen sporen uit het paleolithicum of het mesolithicum aangetroffen.

Zijn er sporen uit (het neolithicum,) de bronstijd, ijzertijd of Romeinse tijd aanwezig?
Er zijn geen sporen uit het neolithicum, de bronstijd, de ijzertijd of de Romeinse tijd aangetroffen.

Zijn er sporen van ontginning aanwezig?
Er zijn geen ontginningssporen aangetroffen.

Is er sprake van een esdek en wat is de ontwikkeling en datering hiervan?
Er is geen esdek aangetroffen. Als deze op de locatie aanwezig is geweest dan is die opgenomen in het geroerde pakket, vermoedelijk ontstaan bij de aanleg van het gebouw uit 1922.

Zijn er sporen die wijzen op middeleeuwse oorsprong van de bewoning?
Er zijn geen sporen uit de middeleeuwen aangetroffen.

Zijn er sporen van oudere infrastructuur aanwezig?
Er zijn geen sporen van oudere infrastructuur aangetroffen.

Is er bebouwing aanwezig?
Het pand uit 1922 is nog aanwezig. Dit pand zal gesloopt worden, maar één muur zal worden opgenomen in de nieuwbouw. Tijdens het proefsleuvenonderzoek is er een muur aangetroffen dat vermoedelijk behoort heeft tot een al gesloopte aanbouw van het huis.

Zijn er aanwijzingen voor activiteiten uit de Spaanse tijd? Zijn er sporen van een legerkamp, of omwalling?
Er zijn geen aanwijzingen voor activiteiten uit de Spaanse tijd.

Zijn er nog andere (bewonings)sporen?
Er zijn geen andere bewoningssporen aangetroffen.

Wat is de aard, omvang (begrenzing vaststellen), datering, context, gaafheid, kwaliteit van de aangetroffen sporen?
Het aangetroffen muurwerk kan gedateerd worden in de 20e eeuw en behoort waarschijnlijk tot een al gesloopte aanbouw van het huidige pand.

Wat is de waarde van de aangetroffen sporen?
De aangetroffen sporen zijn niet behoudenswaardig (zie hoofdstuk 9).

9 WAARDERING EN AANBEVELING

De vindplaats wordt gewaardeerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie 3.2 (KNA 3.2). Dit waarderingsproces vindt plaats in een aantal stappen:

1. Waardering op basis van belevingsaspecten, waardering op basis van 'schoonheid' en 'herinneringswaarde'.
2. Waardering op basis van fysieke criteria, waardering op basis van 'gaafheid' en 'conservering'.
3. Waardering op basis van inhoudelijke criteria, waardering op basis van zeldzaamheid, informatie waarde, ensemblewaarde en representativiteit.

Tabel 1.
Scoretabel waardestelling uit de KNA 3.2 waarbij 1 de laagste waarde en 3 de hoogste waarde is.

waarden	criteria	scores
beleving	schoonheid	Nee
	herinneringswaarde	Nee
fysieke kwaliteit	gaafheid	1
	conservering	1
inhoudelijke kwaliteit	zeldzaamheid	1
	informatie waarde	1
	ensemblewaarde	1
	representativitiet	n.v.t.

1. De criteria schoonheid en herinneringswaarde zijn alleen van toepassing op archeologische vindplaatsen die nog zichtbaar zijn in het landschap. Hier is dat niet het geval daarom is de belevingswaarde niet van toepassing op het onderzochte terrein.

2. De criteria 'gaafheid' en 'conservering' krijgen een lage score. De top van het dekzand was verstoord tot op het niveau van het oude dekzand. Hierdoor zullen waarschijnlijk alle sporen ouder dan de nieuwe tijd zijn verdwenen.

De vindplaats scoort 2 punten op basis van fysieke kwaliteit en dat is te weinig om de vindplaats als behoudenswaardig te beschouwen.

3. Ook de criteria 'zeldzaamheid', 'informatiewaarde' en 'ensemblewaarde' krjgen een lage score. Het aangetroffen muurwerk geeft geen extra informatie over de geschiedenis van het gebied.

De vindplaats scoort drie punten op basis van inhoudelijke kwaliteit en ook dat is te weinig om de vindplaats als behoudenswaardig te beschouwen.

Het inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven heeft in het plangebied Heusdenhoutseweg 32 geen behoudenswaardige sporen aangetroffen. Aeres milieu en de gemeente Breda afdeling Ruimte adviseren daarom om het plangebied vrij te geven voor de geplande ontwikkelingen.

10 LITERATUUR

Berends, M., J. Hendriks (red), 2008. *Erfgoed in context. ErfgoedVisie 2008-2015*, gemeente Breda.

Centraal College van Deskundigen, 2006. *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.1*, Gouda.

Leenders, K.A.H.W., 2006. *Cultuurhistorische landschapsinventarisatie gemeente Breda*, Breda.

Feest, van der, M.J.W. en F.J.C. Peters, 2012. *Programma van Eisen Heusdehoutseweg - Kapelstraat, gemeente Breda,* (PvE 2012-06 extern), Breda.

Websites

www.archeologie.breda.nl
archis2.archis.nl
www.noaa.nl
www.watwaswaar.nl

Noten

1. Van der Feest en Peters 2012.
2. Joosen (bijlage 6).
3. Van der Feest en Peters 2012.
4. archis2.archis.nl

Bijlage 1: sporenlijst

Put	Spoor	Spooraard	Begin_per	Eind_per	NAP_boven
1	1	MR	NTC	NTC	3,95
1	2	MR	NTC	NTC	4,01
1	950	C			
1	990	A			
1	995	LG			

Bijlage 2: vondstenlijst

Barcode	Veldvondst	Put	Vlak	Spoor	Spoor aard	Vulling	Segment	Categorie	Aantal	Gewicht	Opmerking
BR-332-12.001CER	BR-332-12.001	1	2	995	LG	1	1	CER	5	50,7	3 van de 5 scherven passen aan elkaar

Bijlage 3: aardewerkinventarisatielijst

Vondstnr	Werk putnr	Spoor nr	Spoor aard	Vulling nr	Betrouwbaarheid	Periode begin	Periode eind	Baksel	Aantal	Gewicht	Rand	Opmerking
BR-332-12.001CER	1	995	laag	1	Betrouwbaar	NTB	NTC	Roodbakkend AW	5	51	5	met loodglazuur, 1x mangaanoxide (1650-1950)

Bijlage 4: allesporenkaart werkput 1 vlak 1

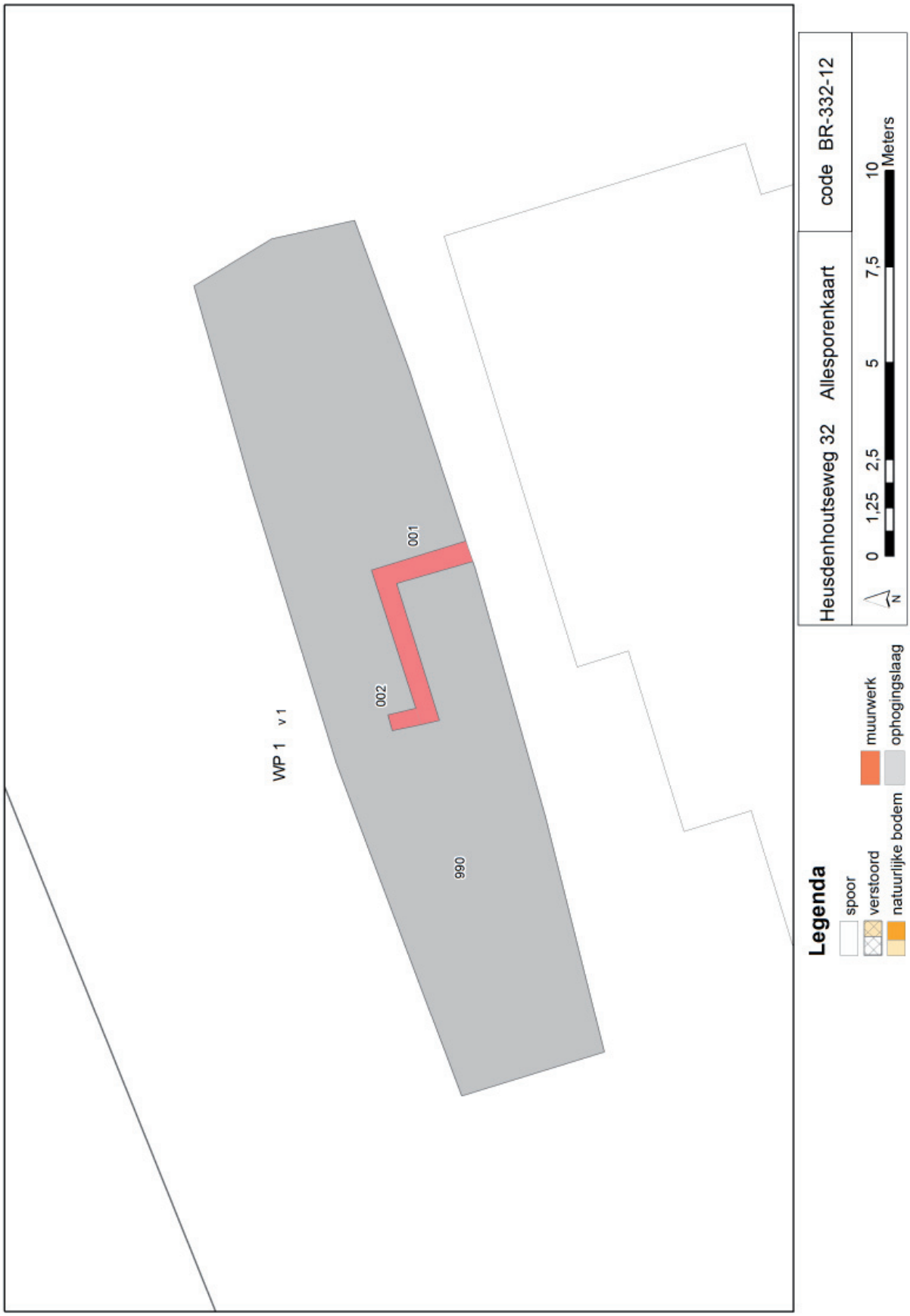

Bijlage 5: allesporenkaart werkput 1 vlak 2

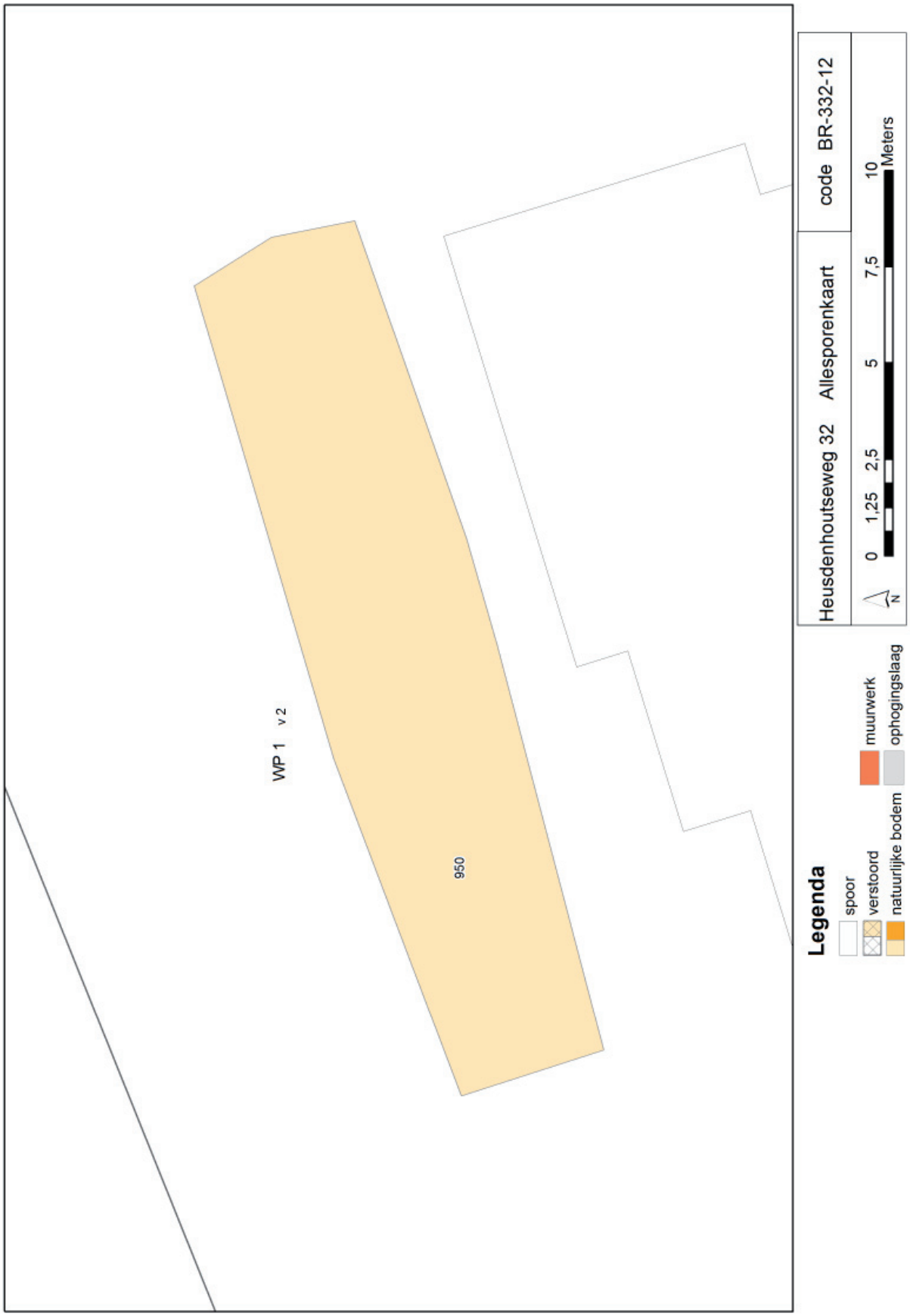

Bijlage 6: Onderzoek Heemkundekring Paulus van Daesdonk

Heemkundekring Paulus van Daesdonck

Met als heem de voormalige Gemeente Ginneken c.a.
en als kernen: Bavel, Galder, Ginneken, Heusdenhout, Strijbeek, Ulvenhout.

Werkgroep Heusdenhouts Historie

Voor 'historische' uitdagingen, zoals:

- Fotoboek Heusdenhout en St. Annakapel
- Publicaties in Brieven van Paulus en in het Wijkblad Heusdenhout Nieuws
- Inbreng vanuit Heusdenhout t.b.v. Heemkundekring Paulus van Daesdonck

Reactie op verzoek van Aeres-milieu

Aanleiding:
Aeres-milieu, in de persoon van de heer Nico van der Feest, heeft zich met een verzoek gewend tot:
Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda "De Oranjeboom".
Zie onderstaand de vraagstelling.
Secretaris Joop van Uijthoven van voornoemde Kring heeft het verzoek ter beantwoording doorgestuurd naar Wim Joosen, lid van de werkgroep Heusdenhouts Historie.

Vraagstelling:
Nico van der Feest Postbus 1015 6040 KA Roermond
E-mailadres: nico.vd.feest@aeres-milieu.nl Telefoon: 0475320000 schrijft:
In het kader van een voorgenomen archeologisch onderzoek aan de kruising van de Heusdenhoutseweg en de Kapelstraat neem ik contact met u op.
Graag zou ik u willen verzoeken om informatie, of u of een van uw leden weet of er ter plaatse in het verleden archeologische waarnemingen zijn gedaan.
Daarnaast zijn wij ook geïnteresseerd in mogelijke activiteiten uit de Tweede Wereldoorlog, welke mogelijk invloed hebben gehad op het plangebied.
Bij voorbaat dank.
Met vriendelijke groet,
Nico van der Feest.

Aanpak:
Bij de beantwoording zal gebruik gemaakt worden van de expertise die aanwezig is binnen de werkgroep. Deze werkgroep maakt deel uit van Heemkundekring Paulus van Daesdonck.

Het kruispunt Heusdenhoutseweg-Kapelstraat, tot 1965 Heusdenhoutseweg-Heusdenhoutsestraat-Kapelstraat, wordt verdeeld in vier kwadranten. Van elk kwadrant worden de historische bijzonderheden -voor zover bekend bij de werkgroep- globaal en opsommend beschreven. Enkele oudere inwoners van het voormalige kapeldorp Heusdenhout worden bevraagd op hun kennis omtrent de bijzonderheden van het kruispunt. Er wordt gebruik gemaakt van beschikbaar materiaal als kadastrale kaarten en foto's.

Beantwoording:

Algemeen
Aangenomen is dat Aeres-milieu kan beschikken over alle relevante informatie welke beschikbaar is bij de Archiefdienst van de Gemeente Breda.

In dat archief zijn ook de gegevens opgenomen van de voormalige Gemeente Nieuw-Ginneken -en de daaraan voorafgaande Gemeente Ginneken en Bavel c.q. de Gemeente Ginneken c.a.-, waaronder Heusdenhout eerder ressorteerde. Op 1 januari 1942 is het westelijke deel van Heusdenhout door Breda geannexeerd. Per 1 juni 1961 is het overige deel van Heusdenhout geannexeerd. In laatstgenoemd deel ligt het voormelde kruispunt.

Heusdenhout is al van zeer oude datum. In 1303 was het gebied al met naam bekend. In dat jaar fungeerde er in Breda een schepen (wethouder) met de naam Wouter van Hosenhout. Heusdenhout moet dus van nog oudere datum zijn. Er zijn in het verleden diverse schrijf-wijzen gehanteerd voor Heusdenhout, waaronder Hosenhout, Heusenhout, Huesenhout.

In de Cultuur Historische Landschapsinventarisatie van de Gemeente Breda uit 2006, opgesteld door Dr. K.A.H.W. Leenders, is het huidige wegenpatroon te zien geprojecteerd op historische kaarten die vanuit diverse optieken zijn opgesteld.

In relatie tot Heusdenhout -en met name tot voormeld kruispunt- zijn daaruit de volgende zaken op te merken:

- Zie kaarten CHI akkers en beemden, CHI bossen en heide en CHI fysisch landschap:

Het kruispunt ligt op het snijvlak van het gebied dat (vroeger) werd aangeduid met 'de akker Heusdenhout' en een uitloper van het duingebied van het Cadettenkamp. *Zie toelichting in CHI deel 3 bij 37,01 op blz. 273 en in CHI deel 2 bij 10,38 op blz. 76, 11,024 op blz. 83, 12,005 op blz. 89 en 90, 17,002 op blz. 114 en bij 18,010 op blz. 119*

- Zie kaart CHI bestuur en militair:

In de nabijheid van het kruispunt liep de Buitenwal van de belegering van Breda in 1624/1625. Tot aan het kruispunt liep het grote militaire kamp op Bergschot bij de belegering van de vesting Breda in 1624/1625. *Zie toelichting in CHI deel 3 onder 35,005 op blz. 262 en 35,027 op blz. 263.*

- Zie kaart CHI Heerlijkheden:

Het kruispunt ligt in de nabijheid van de verdwenen Heerlijkheid Mon Repos/ Mijn Rust later Charlottenburg genaamd. *Zie toelichting in CHI deel 3 onder 26,012 op blz. 171.*

- Zie kaart CHI infra:

Het kruispunt ligt in het centrum van het gehucht en latere kapeldorp Heusdenhout. *Zie toelichting in CHI deel 3 onder 21,019 op blz. 130, 24,043 op blz. 144 en 24,046 op blz.145.*

- Zie kaart CHI nederzetting:

Summiere informatie over St. Annakapel en typering van het vroegere Heusdenhout. *Zie toelichting in CHI deel 3 onder 27,014 op blz. 193 en onder 28,009 op blz. 204.*

De inventarisatie in kaarten en teksten is via de website van de Archiefdienst van de Gemeente Breda in te zien*.

*Opmerking:

Eerder waren de bestanden in te zien via de site: http://archeologie.breda.nl/2007/projecten/detail.asp?lni=nl&poi=7. Bij enkele pogingen op 14 augustus j.l. is geen verbinding verkregen. De bestanden worden separaat via WeTransfer toegezonden.

Eerder archeologisch onderzoek

Bij de leden van de werkgroep en ook bij enkele personen van oudere leeftijd, die in dit verband zijn bevraagd, is niet bekend of er eerder op of in de nabijheid van het kruispunt archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden

Situatie rondom het kruispunt tijdens de bevrijding in 1944

Zie bijgevoegd verslag van een ooggetuige, de heer M. Bartels, geboren in 1930. Met zijn ouders, broers en zussen woonde hij in de boerderij, die op bijgaand uittreksel van de kadastrale kaart uit 1832 is aangeduid met 'boerderij fam. Bartels'. *Zie bij aanduiding A1*

Het kruispunt had in die jaren nog de vorm van een pleintje. In het verleden aangeduid met St. Annaplein.

Toelichting per kwadrant

Het kruispunt is als volgt verdeeld in vier kwadranten:

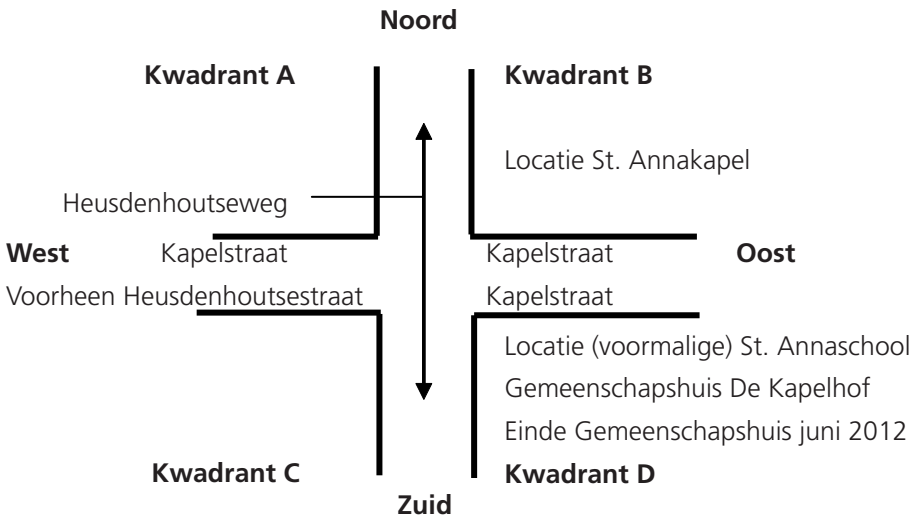

Zie voor het totaaloverzicht:

- het uittreksel van de kadastrale kaart uit 1832, bijlage A;
- de luchtfoto van het kruispunt uit 1965, bijlage B;
- de huidige situatie is te bekijken via Google Maps.

Kwadrant A:

- Tot aan de bevrijding eind 1944 stond in dit kwadrant de boerderij (vroeger ook annex café) van de familie Sterkens, later de familie Bartels-Sterkens. Zie bij aanduiding A1. De familie Sterkens heeft zich op 16-01-1882 in de boerderij gevestigd.
- Bijgaande foto geeft het vooraanzicht van de oorspronkelijke boerderij aan het St. Annaplein. Voor de juiste positie: Zie het uittreksel uit de kadastrale kaart van 1832, bijlage A, zie bij aanduiding A1. (let op: linkerzijde van het kaartje is Noord)
- Tijdens de oorlogshandelingen tijdens de bevrijding in najaar 1944 is de boerderij in vlammen opgegaan. In de schuur bij de boerderij waren aan het eind van de oorlog Duitse soldaten gelegerd. Er was een slachterij en veldkeuken gevestigd om de Duitse soldaten aan het front te voorzien van voedsel. Zie het oorlogsverhaal van Rinus Bartels, dat als bijlage is meegezonden.
- In de nabijheid van de boerderij stond het woonhuis van de familie Martens. Zie bij aanduiding A2. Dat woonhuis bestaat nog, maar is verbouwd. Het achter het woonhuis gelegen kleinere gebouw is gesloopt. Zie bij aanduiding A3.
- Op bijgaande luchtfoto is de situatie in 1965 te zien. Zie bijlage B. Heusdenhoutseweg, Heusdenhoutsestraat (thans ook Kapelstraat) en Kapel straat zijn (ongeveer) als diagonalen op de foto herkenbaar. Zie aanduidingen begin en eind van de straten op de foto.

- In kwadrant A -zie de linkerzijde van de luchtfoto- zijn herkenbaar het woonhuis van de familie Martens -zie bij aanduiding B1- met daar achter het intussen gesloopte gebouwtje. Zie bij aanduiding B2.
- Na de oorlog is een noodboerderij voor de familie Bartels gebouwd aan de Heusdenhoutsestraat, thans ook Kapelstraat. Net boven de bomengroep aan de overzijde van de straat, is de noodboerderij van de familie Bartels op de luchtfoto te zien. Zie bij aanduiding B3.
- Na de annexatie en de daarop volgende wijkvorming zijn in dit kwadrant -naast het huis van de familie Martens aan de Heusdenhoutseweg richting kruispunt- enkele woonhuizen gebouwd. Een nieuwe straat 'Besteveld' met huizen is aangelegd. De noodboerderij en de bedrijfsloods van de familie Bartels zijn daarvoor gesloopt.

Kwadrant B:

- In dit kwadrant, zie bovenzijde luchtfoto, staat de uit 1518 daterende St. Annakapel. Zie bij aanduiding B4.
- De bungalow –zie bij aanduiding B5- aan de Heusdenhoutseweg is eind jaren vijftig gebouwd.
- De achter de kapel gelegen woonhuizen -zie aanduiding bij B6- zijn bij de aanleg van de Heerbaan gesloopt.
- De Heerbaan ligt direct achter de oostzijde van de kapel.
- De kapel heeft in de dertiger en de zestiger jaren een restauratie ondergaan.

Kwadrant C:

- Op de luchtfoto uit 1965, zie onderzijde van de foto, zijn de oprijlaan en de gebouwen te zien van de zeer oude boerderij (vroeger ook brouwerij) van de families Oomen, van Hooijdonk, van der Veeken. Zie bij aanduiding B7.
- Op het uittreksel van de kadastrale kaart zijn deze eveneens duidelijk aangegeven. Ook deze boerderij moest, na de annexatie en bij de vorming van de wijk, het loodje leggen.
- Zoals in de beschrijving van het bestemmingsplan (niet bijgevoegd) wordt gesteld, werd ten behoeve van de wijk 'de locatie schoongeveegd', op enkele gebouwen en de St. Annakapel na. Het historisch besef was in die tijd nog onder de maat.

Kwadrant D:

- In dit kwadrant staat de in 1922 gebouwde St. Annaschool, later verbouwd en getransformeerd tot gemeenschapshuis De Kapelhof. Zie bij aanduiding B8.
- Aan het eind van de oorlog waren in het schoolgebouw Duitse soldaten -met name officieren- gelegerd. Zie het oorlogsverhaal van Rinus Bartels.
- Bij een bezoek aan het Archief van de gemeente Breda in week32 j.l. is gezocht naar de oorspronkelijke bouwvergunning uit de jaren twintig van vorige eeuw. Deze blijkt niet meer aanwezig.

- Het document in het bouwdossier met de oudste datum dateert uit 1957. In dat jaar is een extra klaslokaal gebouwd aan de oostzijde. Op de luchtfoto uit 1965 is die aanbouw te zien. Zie de aanduiding bij B9.
- In latere jaren hebben diverse verbouwingen plaatsgevonden, inclusief een grote uitbreiding naast de uitbouw van 1957.
- In het dossier van de bouwvergunningen zijn geen documenten aangetroffen die betrekking hebben op enig archeologisch onderzoek op die locatie.
- De boerderij -even ten oosten van de school, zie bij de aanduiding B10- is in de zestiger jaren gesloopt ten behoeve van de aanleg van de Heerbaan en enkele nieuwbouwwoningen aan de Kapelstraat.

We zijn er ons van bewust dat bovenstaande beschrijvingen voornamelijk betrekking hebben op hetgeen boven de grond aan de orde is of was.
Door de sloop van de boerderijen, schuren en woonhuizen, het bouwen van nieuwe woningen, de uitbreidingen bij de voormalige St. Annaschool en de aanleg van de Heerbaan zijn er een groot aantal verstoringen van de ondergrond geweest.

We wensen Aeres veel succes bij het archeologische onderzoek.

Heusdenhout, 15 augustus 2012
Werkgroep Heusdenhouts Historie

Herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog, opgesteld door Rinus Bartels

Rinus Bartels, tijdens de bevrijding bijna 14 jaar oud, vertelt er over.
De familie Bartels woonde aanvankelijk in een boerderij op de hoek van de Heusdenhoutseweg en de toenmalige Heusdenhoutsestraat, tegenover de St. Annakapel. Op de kadasterkaart uit 1832 is de positie van de boerderij met schuur aangegeven. Zie bij aanduiding A1.

In de oude boerderij -bouwjaar 1651- was tot 1925 tevens een café gevestigd. In die tijd woonde er de familie Sterkens. ‘Vrouwke Sterkens’ zwaaide de scepter in het café.
Drik Bartels, de vader van Rinus, trouwde met Bets, een dochter van de familie Sterkens.
Op bijgaande foto staan vóór de boerderij annex café: ‘Vrouwke Sterkens’ -de oma van Rinus- links en Bets -de moeder van Rinus- rechts.

De familie Bartels aan het eind van de oorlog 1940-1945.

Rinus: “Ik weet niet of het belangrijk is, maar ik wil je toch vertellen hoe het ons in de oorlog vergaan is.”

Inkwartiering

In de oorlog hadden we dikwijls inkwartiering van Duitse Wehrmachtsoldaten. Dat had te maken met het feit dat we aan een doorgaande weg woonden, van

Ginneken via Teteringen naar Oosterhout en verder. Bovendien stonden er bij ons veel bomen en een flinke schuur. Ook bij de overburen het gezin van Koos van der Veeken waren schuren en een hele laan van bomen om je te verschuilen. Zie bij aanduiding B7.
De Annaschool, zie bij aanduiding B8, op de hoek schuin tegenover onze boerderij, werd dikwijls in beslag genomen door de Duitsers.

Zo rond 25 september/26 oktober 1944 kregen wij de SS ingekwartierd. De keuken van de soldaten stond bij ons en de koks sliepen in de schuur. Zij moesten tevens waken over het materiaal dat bij ons in de schuur stond: een wagen met drank, een wagen met munitie en ander materiaal.
De hoge Pieten waren op de Annaschool ingekwartierd.
De manschappen lagen aan het front, in Baarle-Nassau. Daar was het front in rustpauze. Zij werden van eten voorzien vanuit de keuken die bij ons stond. De soldaten kregen veel vlees en thee met rum. Wanneer de soldaten het eten wegbrachten, namen ze altijd vlees mee terug in de vorm van een paard, een koe of een varken. Ze brachten alles mee wat eetbaar was. Het vee dat ze meebrachten -op de terugweg in beslag genomen- was veel meer dan ze nodig hadden. Het werd tijdelijk bij ons in de huiswei gezet. Van daaruit werden de dieren achter ons huis geslacht. De stal was net zo'n slagerij. Het vlees werd in de stal aan de stalgangen opgehangen. Daarna ging dat vlees naar het front in Baarle-Nassau.

Inbeslagname

Doordat ze elke dag vee meebrachten was het gras van de huiswei zo op. Ze verzonnen wat anders. Wanneer er een boer met een vracht bietenloof of knolgroen voorbij kwam, moest hij dat bij ons in de wei lossen, graag of niet. Op een keer moest een boer ook een kar in de wei lossen en dat deed hij niet graag. Toen hij de vracht had gelost had hij iets gezegd waar die Duitser niet blij mee was. De Duitse soldaat ging hem achterna met de revolver in de hand. Maar de boer had geluk, de Duitser viel. De boer kon vluchten en moest onderduiken, anders had de soldaat hem dood geschoten.
Op een dag komt aardappelboer Grous uit het Ginneken voorbij met een volle wagen aardappelen. Eén van de SS-ers gaat er naar toe en zegt: "Hier lossen!". Grous zegt: "Ik heb ze zelf nodig". "Niets mee te maken", zegt die SS-er, "Hier lossen!" Hij kon dus niet anders en moest de wagen in zijn eentje lossen. Toen hij klaar was moest hij te voet naar huis. Hij moest alles achterlaten.
In die tijd werd er ook veel hout weggehaald op het vliegveld. Wanneer er iemand met een aantal planken voorbij kwam moest hij deze ook afladen. Dan zei zo iemand: "Ik ben timmerman, dus ik heb ze zelf nodig." Dan zeiden zij: "Lossen en hier komen timmeren, huifkar maken!" Het was voor niemand veilig die voorbij kwam. Had zo iemand iets bij zich waar de soldaten wat mee konden doen, dan moest dat gelost worden.

Buren ingezet

De eerste dagen dat de SS-soldaten bij ons waren, waren de buren nieuwsgierig. Zij stonden dan wel eens op straat te kijken, dan riep een SS-er:"Hier komen! Moet aardappelen schillen." De buren durfden dan niet weg te lopen en gingen aardappelen schillen. Ze hoefden dat niet voor niets te doen, want ze kregen een flink stuk vlees mee, maar moesten wel terug komen.
Op een zondagmorgen stond een buurman aan straat te kijken. Een SS-er riep:"Hier komen, paarden poetsen!" Die buurman zei:"Eerst een andere broek aantrekken." "Niets mee te maken", zei die SS-er "Poetsen!" Even later bracht een van de kinderen een overall, anders had de buurman in zijn goede pak paarden moeten poetsen.
Toen de soldaten de laatste dag vertrokken moesten mijn twee oudste broers mee om de wagens met de paarden te berijden, want paardrijden konden ze niet allemaal. Zij beloofden dat ze om twaalf uur weer thuis zouden zijn en dat was ook zo, zij waren om twaalf uur weer thuis. Mijn vader kon van de slechtste SS-er voor een ander het meest gedaan krijgen.

Front nadert

Aan het eind van de dag kregen wij weer andere Duitsers. Dat waren leidinggevenden van het front. Zij zeiden al: "Morgen is hier het front, dan trekken wij weer verder." Zij bedoelden Poolse, Engelse of Canadese soldaten. Dat kwam precies uit, want de volgende morgen waren ze weer vertrokken.
Daarna begon het afweergeschut en de kanonnen te bulderen. 's Middags stond het seminarie in brand. Zo kwam het front korter bij. Een paar uur later kwamen er bij ons weer Duitse soldaten binnen. Ze zeiden:"Je hoeft niet bang te zijn. Wij doen niets." Even daarna gingen ze snel naar buiten. De soldaten zeiden: "De tanks komen er aan en wij moeten binnen en buiten kunnen." Toen kwamen mijn vader en onze Kees ook naar de schuilkelder. De meesten van ons zaten al lang in de schuilkelder. Even daarna zaten wij midden in het front en hoorden de tanks ook rijden. Er werd veel geschoten. Kort daarna stond heel de boerderij in brand.

Schuilkelder

De schuilkelder stond vrij kort achter het huis. Wij vertrouwden het niet meer om daar in te blijven zitten. Hij was daar ook niet voor gebouwd. We zijn toen met acht personen gaan lopen naar de boerderij van Piet van Eijl*. Daar stond een kanon en er lagen twee dode paarden.
Dus wij zijn terug gegaan en gingen toen naar Christ Martens, zie bij aanduiding A2 en B1. Christ Martens en zijn vrouw -met een kind van enkele dagen oud- zaten in de kelder en waren heel blij dat wij bij hen in de kelder kwamen. Wij waren gewoon midden door het front gelopen, terwijl de kogels langs je oren vlogen. Toen wij net met ons allen binnen waren in de kelder, werden er net buiten de deur twee Polen dood geschoten.

** De boerderij is op het uittreksel van de kadasterkaart met 'Boerderij fam. Van Eijl' aangegeven. Op de foto uit 1965 is de boerderij met opstallen midden-boven te zien.*

Inwoning

De volgende dag zijn wij naar Koos van der Veeken gegaan (vroeger de brouwerij van Bierwagen). Zie bij aanduiding B7 op de foto en 'boerderij fam.v.d.Veeken' op kadasterkaart.
Wij hebben daar twee jaar in de kamer mogen wonen, totdat onze nieuwe woning klaar was. Deze is iets verderop in de toenmalige Heusdenhoutsestraat gebouwd, dus niet op de plek van de oude boerderij.

Tot zover het relaas van Rinus Bartels.

Heusdenhout toen Breda ging bouwen in 1965.
Linksonder Boerderij Van Hooydonk met mouterij. Centraal de Kapel. De meeste boerderijen zijn afgebroken.

Luchtfoto op 29.10.1965 gemaakt door luchtfotografie Slagboom en Peters.
Van middenrechts naar middenboven loopt thans de Heerbaan.
(publikatie met toestemming van luchtfotografie Slagboom en Peeters, Teuge).

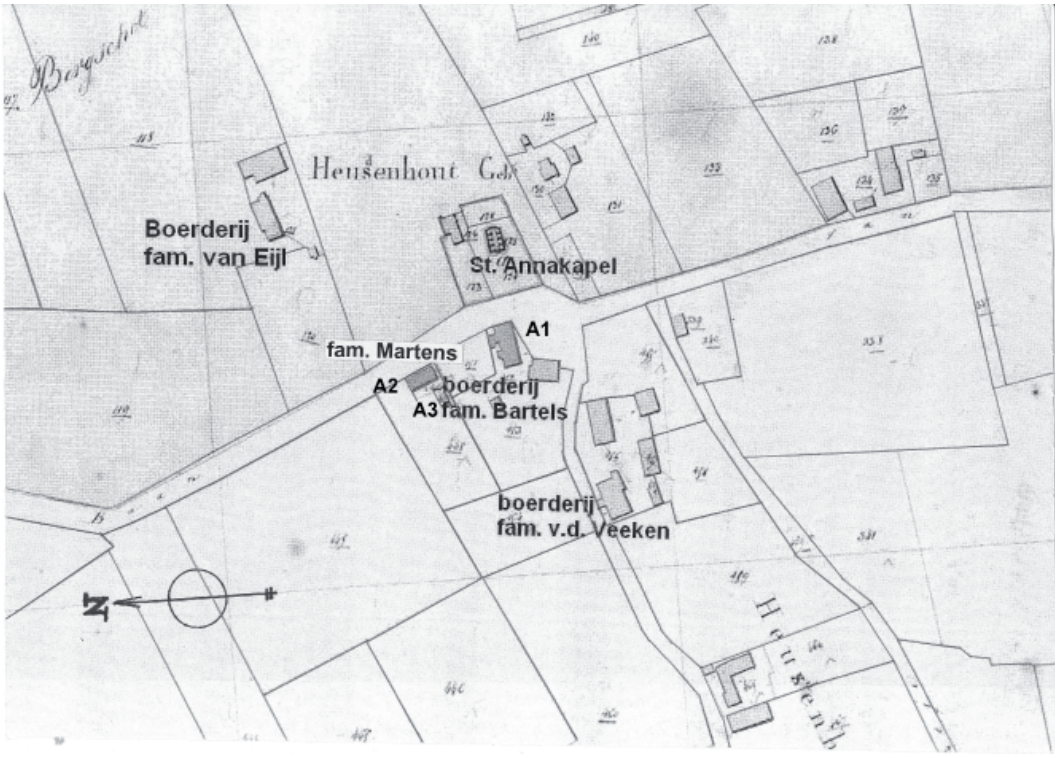
Heusenhout Gd
Boerderij
fam. van Eijl
St. Annakapel
A1
fam. Martens
A2
boerderij
A3 fam. Bartels
boerderij
fam. v.d. Veeken
N